

Clausier du Loir, *Du Loir Seyahatnamesi*, IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları, Çev. Mustafa Daş, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018, 256 s.

Mehmet Yılmaz Akbulut
(İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)

Osmanlı Devleti'ni çeşitli vesilelerle ziyaret edip ülkelerine geri döndüklerinde muayyen bir okuyucu kitlesini hedef alarak kaleme alınmış Avrupalı seyyahların metinleri, modern Osmanlı tarihçileri için özenle değerlendirilmesi gereken birincil kaynaklardır. 1970lerden başlayarak günümüze kadar devam eden oryantalizm eleştirileri, özellikle 19. yüzyıl Avrupalı gözlemcilerin "Şark" hakkında yanıltıcı ve yanlış bilgiler verdiklerini, zihniyet dünyalarını ve siyasi hedeflerini gözlem metinlerine yansıttıklarını ortaya koydu. Bu eleştirel yaklaşım, 19. yüzyıl öncesi gözlem metinleri ele alınırken de unutulmamalı, aktif olarak araştırmacının zihninde bulunmalıdır. İncelemeye konu ettiğimiz Fransız Sör Du Loir'e ait 1654 tarihli seyahatname, Avrupa-merkezciliğin henüz çok yaygın bir zihniyet halini alamadığı ancak Avrupalıların dünya üzerinde yaygınlık ve etkinliklerini arttırdığı bir dönemde kaleme alınmış olmasından dolayı önemli bir eserdir. Bu önemi Osmanlı tarihçileri için oluşturan husus, 17. asırda bir Fransızın Osmanlı Devleti'ni nasıl gördüğünü anlamak, belki yerel kaynaklarda bulunması imkânsız olan unsurları kolaylıkla bulabilmektir. Genel okuyucu ve Osmanlı tarihi dışında tarihi alanlara merak duyanlar için bu eser, hem başarılı bir seyahat-gözlem eseri olduğu hem de modern tarih, coğrafya, antropoloji gibi bilimlerin ortaya çıkışından önce kaleme alındığı için bu alanlara bir manada öncülük eden yaklaşımları gözleme fırsatı sunmaktadır.

Eserin orijinali Fransızca olarak *Les voyages du Sieur du Loir* başlığı altında, 1654 yılında Paris'de yayınlanmıştır. Mustafa Daş tarafından dilimize kazandırılmış bu tarihsel kaynağın yazarı hakkında kitapta yeni bir bilgi verilmemiştir. Ancak, Du Loir'in hem ismine hem de seyahatnamesinin kaynak metni olan mektuplarını gönderdiği kişilere bakarsak, Paris'in en üst tabakasından bir şahıs olduğunu anlamak güç olmayacaktır. Öte yandan, tercümenin esas aldığı 1654 tarihli metin, "Fransız Kralının Lütufları" ibaresi ile basılmıştır. Çeşitli devlet konseylerinin üyelerine, saray hekimlerine, rahiplere dostça hitap edebilen bu şahsın, Türkiye seyahatinden Venedik elçisi ile beraber dönmesi, İstanbul'da Fransız elçisinin oğlu ile zaman geçirmesi, onun sosyal tabaka olarak çok yukarıda olduğunu gösterir.

Du Loir, seyahati sırasında Fransa'daki dostlarına yazdığı on mektubu, döndükten sonra bir kitap halinde yayınlamıştır. Mektupların her birinin muhatabı eser içerisinde verilmiştir. Seyyahın her bir mektubun konusunu muhatabına göre seçmiş olduğu anlaşılmaktadır. Türklerin dini ile ilgili bilgileri baş rahiplerden birine, sosyal yapıları anlattığı mektubu başka bir rahibe, siyasi yapıları anlattığı mektubu ise üst düzey bir siyasetçiye

yazmıştır. Mektuplar kitap haline getirilirken muhatapların isimlerinin muhafaza edilmiş olması basit bir tercihten ziyade bahsedilen hususların Fransız toplumu için de bir ders olması amacına yöneliktir. Başka bir deyişle, Türkler hakkında yapılan eleştiriler Fransız toplumunda var olan bir başka probleme vurgu olabilir ya da Türkler hakkında yapılan bir övgü Fransız toplumundaki bir olgu için eleştiri olarak anlaşılabilir. Tabii bu yergi ve övgülerin, mektuplarının muhataplarının ne manaya geldiğini çözümlemek için dönemin Fransız tarihi hakkında derin bir okuma yapmak gerekecektir.

Seyahatnamenin ilk ve son mektubu yolculukta geçilen durakları tasvir etmektedir. Bu yolculuklar sırasında, Du Loir devamlı klasik yazarların eserlerine referanslar vermekte, eski Yunan, Helenistik ve Roma dönemlerinin büyük eserlerinde geçen coğrafya tanımlarını ve hadiseleri aktarmaktadır. Okuyucu Du Loir'in somut olarak buraları gezip gezmediğini anlamakta güçlük çekebilir. Zira, yazarın eski metinlere yaptığı bu yoğun vurgu, gördüğü coğrafya ile arasında bir perde gibi durmaktadır. Filozof Aristo, tarihçi ve coğrafyacı Strabon, tarihçi Herodotus hatta 16. asrın Habsburg diplomatı Busbecq, Du Loir'e yolculuğu boyunca eşlik eder. Seyyahın güncel gözlemleri, kitabî bilgisinin arkasında kalır. Zaten tam da bu noktada "Türk'ün hükümleraltında esarette inleyen Egelilerden zavallı Rumların gevşekliği ve sefaletini izlemeye başladım." (s. 17) diyerek, bu yeni ülkeye gelirken yanında ciddi bir önyargı yükünü taşıdığını aşikar eder. Metnin ilerleyen safhalarında bu tür keskin hüküm ve değerlendirmeler yerini daha yumuşak tasvirlerle hatta bazen öykümelere bırakmaktadır. (s. 145; s. 130 vb.)

İkinci mektupta klasik yazarlardan kitabî kayıtlara verilen referanslar dikkat çekici şekilde azalmaktadır. Ancak yine de İstanbul'a ayak basan seyyah, şehir hakkında belli başlı klasik kaynakları yad etmeden gezi rehberini yazmaya başlamaz. Ancak bu mektupta da yazar yeni geldiği bu ülkeye, insanını gözlemleyecek kadar ısınmamıştır. İkinci mektupta, İstanbul, coğrafi-teknik bir tanımlama ile öne çıkar. Şehrin etrafını saran sur ve toplardan, rüşvet vererek girdiği Ayasofya'nın dehlizlerinden ve galerilerinden bahseder. Şehrin meydanlarındaki sütunlar ve onlar hakkında aktarılan hikayeler seyyahın esas konusu olur. Bazen de seyyahın hiç görmediği şeyleri anlatıyor olması gözden kaçmamaktadır. Mesela Ayasofya türbelerinin içini görmediği, en fazla dört-beş hazire bulunan türbenin içinde onlarca hazirenin olduğundan bahsetmesi ile ortaya çıkar.

Yazarın şehir hakkındaki bu ilk bilgilerinin kaynağı, metinden anlaşıldığı üzere yerel Yahudi ve Hristiyanlardır. Muhtemelen henüz Türkçe öğrenmemiş olduğundan, irtibat kurabildiği insan sayısı çok sınırlıdır. Ancak yine de seyyah, bir Osmanlı tarihçisi için kıymetli sayılabilecek bilgiler verir. Sultan Ahmed Camii'nden o tarihte hala "Yeni Cami" diye bahsedilmesi, köle tüccarlarının çok büyük bir kısmının Yahudi olması, çoğu Türk'ün Fatih Sultan Mehmed'in eşi

Gülbahar Hatun'un Hristiyan olarak öldüğünü düşündüğünü söylemesi dikkat çekici hususlardır. Şehrin Üsküdar tarafını da gezen seyyah, Üsküdar Sarayı'nı bir imkân bularak ayrıntılı gezmiş ve eserine aktarmıştır. Sanat tarihçileri için bu bölüm zengin içerikler sunabilir. Seyyah Kadıköy'e de gittiğini söylese de birkaç cümle ile geçiştirmesi ve pek bilgi vermemesi, gitmemiş olma ihtimalini akla getirir.

Osmanlı tarihçileri için en kıymetli bölüm olarak düşünülebilecek üçüncü mektup, Fransa Kraliyet maliye sekreterine yazılmış olması hasebiyle de dikkat çekicidir. Yazarın övgü ve yergilerini özellikle bu bölümde dikkatle değerlendirmek gerekir. Yazar, 17. yüzyılın bürokratik işleyişi hakkında önemli bilgiler verir. Divan toplantısının Cuma, Pazar, Pazartesi ve Salı günleri toplandığını, toplantıdan sonra yenilen yemekleri, elçilerin I. Murad zamanından beri el yerine etek öptüklerini, saraydaki odaları ve o zamanki görevlerini ve devşirme sistemini ilginç ayrıntılar vererek anlatmaktadır. Müteakip mektup, kraliyet danışmanlarından birine yazılmıştır ve IV. Murad'ın vefat sürecini, Silahdar Mustafa Paşa ve Sultan İbrahim'i tahta çıkartmaya çalışan kadrolar arasındaki olayları aktarmıştır. Olayların neredeyse hiçbirine tanık olması imkân dahilinde olmasa da Du Loir'in hem Fransız elçiliğinin casuslarından hem de tercümanlardan bu bilgileri almış olduğu, popüler dedikoduları da bunların içine kattığı düşünülebilir. Sultan Murad'ın cenaze töreni ve Sultan İbrahim'in tahta çıkışı Du Loir'in kısmen de olsa yakından izlediği sahneler olduğu için Osmanlı protokol tarihi açısından oldukça kıymetlidir. Yine verilen bilgilerin gerek kroniklerle gerek diğer tarihsel kayıtlarla karşılaştırılması başarılı bir tarihsel çalışma olacaktır.

Beşinci mektupta, Türklerin dini konu edilmiş ve mektup Magny rahibine hitaben yazılmıştır. Türkçesini oldukça ilerleten Du Loir, namazı, namaz dualarını Fransız okuyucusuna aktardığı gibi erkek çocukların sünnet adetlerini, Türklerin Kuran'a olan saygılarını anlatır. Ölüm hakkındaki popüler inançları, birtakım batıl inançları da kaleme alan yazar, dönemin dini anlayışına bir pencere açmaktadır. Altıncı mektupta Türklerin bilimini anlatmak istese de Türklerde 'pek bilim olmadığını' söyleyip bu konuyu hızlıca geçer. Seyyahın İstanbul'da bulunduğu süre içinde, irtibat halinde olduğu Türk sayısının çok sınırlı olması, bu tür bilgilere pek ulaşamamış olmasının sebebi olarak görülmelidir. Türklerin bilimi yerine gündelik adetlerini anlatan seyyah, "kahve[nin] yanık bir su" olduğunu, Türklerin aralarında çok fazla sohbet ettiklerini, dört eşe cevaz olsa da genelde çoğu erkeğin tek eşli olduğunu anlatmaktadır. Türklerin ve özellikle Türk kadının cinsel hayatı hakkında edindiği bilgilerin bir kısmı hayal ürünü olarak düşünülebilirse de toplumda bir kısım insanların samimi çevresine girebilmiş olduğu da düşünülebilir.

Seyahatnamenin sekizinci ve dokuzuncu bölümü tarih araştırmaları için çok kıymetli addedilmeli ve dönem ile ilgili çalışmalarda zikredilmelidir. Seki-

zinci mektup, müellifi bilinmeyen ancak Bağdat Kuşatması'na iştirak etmiş bir Türkün kaleme aldığı küçük bir risalenin tercümesidir. Du Loir, orijinal Fransızca metinde, Latin harfleri ile yazılmış Türkçe metni yayınlamış ardından Fransızca tercüme yapmıştır. Türkçeye çeviren Mustafa Daş ise tercüme eserinde, Latin harfli bu Türkçe kısmı doğrudan vermemeyi tercih etmiştir. Halbuki böyle bir metnin içeriği kadar, 17. yüzyılda Latin harfi ile yazılmış bir Türkçe metin olması da araştırmacıların ilgisini çekebilirdi. Telaffuz farklılıklarını ve zamanın Türkçesinin Fransızcaya nasıl çevrildiğini görmek çok ilgi çekici olacaktır. Tercümenin bir sonraki baskısında bu kısmın eklenmesi çok isabetli olacaktır. Du Loir'in protokol hitabet şekillerini verdiği müteakip bölüm için de aynı durum söz konusudur; orijinal metindeki Latin harfli Türkçe aynen verilmelidir.

Du Loir'in bu önemli seyahatnamesi, başarılı bir şekilde Türkçe yazına kazandırılmış, Osmanlı tarihçileri için ulaşılması kolay yeni bir 17. yüzyıl kaynağı raflarda yerini bulmuştur. Bilimsel manada söz konusu ettiğimiz kazanımların yanında, kitabın rahatlıkla ve keyifle okunabilecek, bazen bir roman gibi sürükleyici kısımlara sahip, anlaşılır ve akıcı bir üslup ile dilimize kazandırılmış olduğunu da beyan edebiliriz.